

Дидактичні принципи дистанційного навчання

Постановка проблеми дослідження. Реалії сьогодення свідчать, що практично всі сфери життя сучасної людини зазнали суттєвих змін внаслідок впливу комп'ютерних та інформаційних технологій. Сфера освіти також не стала винятком. Це, зокрема, проявилось у появі, поряд із традиційними, усталеними формами освіти, такими як стаціонарна, заочна, екстернат, нової форми навчання — дистанційної. Для успішного розвитку цієї форми навчання необхідно забезпечити виконання певних умов, серед яких першочерговими, дослідники визначають: формування нормативно-правового поля для дистанційної освіти, узгодженого із загальним юридичним забезпеченням освіти; створення відповідної інфраструктури навчальних закладів (центри, кафедри, факультети, інститути та університети дистанційного навчання); підготовка кваліфікованих викладачів для здійснення ефективного дистанційного навчання; розробка адекватних навчальних програм і дидактично-обґрунтованого дистанційного навчального ресурсу.

Здобуття знань у рамках дистанційної освіти і надалі буде набувати визнання і розповсюдження в Україні. Але для того, щоби дистанційна форма навчання дійсно виправдала сподівання, які на неї покладаються, необхідні ґрунтовні науково-педагогічні дослідження нової форми навчання.

Запровадження системи неперервної освіти дистанційного навчання об'єктивно зумовило появу проблеми науково-педагогічного дослідження принципів дистанційної системи навчання.

Обґрунтуємо **актуальність** зазначеної проблеми. Першими кроками у побудові будь-якої системи є розроблення її понятійно-категоріального апарату і принципів. Ступінь їх розробленості свідчить про зрілість системи в цілому. Таким чином, обґрунтування системи дидактичних принципів дистанційного навчання є важливим як для теорії, так і для практики цієї форми освіти.

Аналізуючи особливості і принципи побудови систем дистанційного навчання, міністр освіти і науки України, президент АПН України, академік НАН України В.Г. Кремень зазначив, що дистанційне навчання — це інструмент розв'язання сучасних завдань модернізації освіти [1].

Наукове дослідження дидактичних особливостей дистанційної форми навчання набуває додаткової значущості з огляду на той чинник, що прогрес інформаційних технологій випереджає розробку дидактичних засад застосування означених технологій в освітній сфері. Таким чином, визначення і обґрунтування системи дидактичних принципів дистанційного навчання дозволить привести дидактичну теорію у відповідність до освітніх реалій нового інформаційно-освітнього середовища із його технологічно-обґрунтованим прагненням створити майбутньому фахівцеві умови, які сприяють доступу людини до професійно значущої інформації в різні періоди життя, причому неодноразово і не тільки після завершення вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну основу нашого дослідження склали сучасні наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних педагогів О.О. Андрєєва, З.О. Джаліашвілі, В.М. Кухаренка, О.С. Полат, С.О. Сисоєвої, П.В. Стефаненка та В.І. Солдаткіна. Аналізуючи їх наукові праці, робимо висновок, що недостатньо-розв'язаною проблемою педагогічної науки залишається питання визначення і теоретичного обґрунтування системи дидактичних принципів дистанційної освіти.

Мета статті полягає у визначенні і теоретичному обґрунтуванні системи дидактичних принципів для дистанційного навчання у контексті проблеми науково-педагогічного дослідження принципів дистанційної системи навчання. Відповідно до мети визначимо основні **завдання дослідження**:

1) з'ясувати ступінь вивченості досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії;

2) визначитися у питанні: обґрунтувати нову систему дидактичних принципів для дистанційної освіти, відмовившись від вже перевірених часом нормативів в організації традиційного процесу навчання, чи піти шляхом часткової модернізації переліку дидактичних

принципів традиційної системи освіти за рахунок зміщення акцентів і розширення системи дидактичних принципів, з огляду на специфічні особливості дистанційного навчання;

3) класифікувати сформовані на сьогодні принципи дистанційної системи навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципи навчання, за визначенням С.У.Гончаренка, – це основні вихідні положення теорії навчання [2]. С.І.Архангельський, аналізуючи принципи навчання професійної освіти, твердить, що принципи навчання (або дидактичні принципи) – це положення, які виражають залежність між цілями підготовки спеціалістів, наприклад, з вищою освітою, і закономірностями, що визначають практику навчання у ВНЗ. Дидактичні принципи, таким чином, розглядаються як рекомендації, які скеровують педагогічну діяльність і навчальний процес в цілому, як засоби досягнення педагогічних цілей із урахуванням закономірностей і умов протікання навчально-виховного процесу, як система загальних і принципово важливих орієнтирів, що визначають зміст, методи, організацію навчання і способи аналізу його результатів [3].

До класичних дидактичних принципів у традиційній системі навчання належать принципи: науковості, систематичності і послідовності, зв'язку теорії з практикою, наочності навчання, свідомості і активності, доступності і тривалості знань. Усі зазначені принципи взаємопов'язані і взаємозалежні, доповнюють один одного. У навчальній практиці вони знаходять своє відтворення у вигляді правил, методів і форм організації і проведення навчальної роботи [4].

Аналіз наукових праць, у яких досліджуються різноманітні аспекти дистанційного навчання, показав, що класичних дидактичних принципів традиційного навчання недостатньо для системи дистанційного навчання. Дидактичній системі дистанційного навчання, яка функціонує у рамках системи відкритого навчання, окрім загальних дидактичних принципів, також притаманні специфічні, властиві саме їй дидактичні принципи.

Перш, ніж розпочати процес визначення системи дидактичних принципів для дистанційного навчання, ми вирішили визначитися у питанні, а саме: обґрунтовувати нову систему дидактичних принципів для дистанційної освіти, відмовившись від уже перевірених часом нормативів в організації традиційного процесу навчання, чи піти шляхом часткової модернізації переліку дидактичних принципів традиційної системи освіти за рахунок зміщення акцентів і розширення системи дидактичних принципів, яке бере до уваги специфічні особливості дистанційного навчання. Аналіз електронних і друкованих джерел засвідчив, що останнім часом превалює другий підхід, коли має місце часткова модернізація переліку дидактичних принципів традиційної системи освіти [5]. Таким чином, ми повністю погоджуємося із думкою, що необхідно доповнити і деталізувати традиційні дидактичні принципи відповідно до специфіки дистанційної форми навчання шляхом аналітичного осмислення законів і принципів дидактики щодо їх функціонування в умовах нового інформаційно-освітнього середовища [6].

Сьогодні дистанційне навчання розглядається як нова педагогічна технологія або комплекс, що використовує у взаємодії та взаємодоповненні всі відомі технології навчання, підкоряється основним законам педагогіки, хоча і трансформує їх згідно нових умов навчання і вимагає певного переосмислення у рамках освітніх закладів. Педагогічні технології використовують загальновідомі дидактичні принципи:

Цілісність, тобто єдність навчання і розвитку, з одного боку, і систематичність, з другого.

Фундаментальність, тобто навчання студентів дисциплінам, що несуть базову істотну інформацію, на основі якої можна поширювати знання у даній галузі та самостійно їх доповнювати.

Культурозваженість. Цей принцип, висунутий у XIX ст. німецьким педагогом Дістервегом, не втратив свого значення і у наші часи. Він полягає в тому, що навчання повинно відповідати сучасному рівню розвитку культури. Не можна не враховувати сучасних можливостей навчання: комп'ютерів, засобів мультимедіа та ін. Зараз потрібні фахівці, що вільно орієнтуються у сучасних економічних умовах і в інформаційному середовищі, яке постійно поширюється.

Гуманітаризація та гуманізація навчання. Гуманітаризація пов'язана з введенням до дисциплін, що вивчаються у вузі, додаткових гуманітарних з метою сприяння формуванню світогляду студентів. Гуманізація передбачає не формальний, а людяний, підхід до навчання, який забезпечуватиме творчий розвиток і самовдосконалення людини.

Безперервність освіти, тобто підготовка студентів до необхідності вдосконалювати свої професійні якості на протязі усього життя, отже інформація зараз подвоюється кожні два роки. існує термін «навчання протягом всього життя» або «life-long learning».

Діяльнісний підхід передбачає таку технологію, яка будується на дидактичному принципі зв'язку теорії з практикою, адже знання цінні тільки тоді, коли вони відповідають потребам діяльності.

Цікаву з наукової точки зору спробу трансформувати традиційні дидактичні принципи у дидактичні принципи дистанційного навчання зроблено О.В.Рибалко [7]. Згідно із запропонованими підходами, традиційний принцип скерованості навчання на розв'язання завдань навчання, виховання і розвитку інтерпретується як принцип креативного характеру пізнавальної діяльності. При цьому дослідниця виходить з положення креативного характеру інформаційних технологій, оскільки останні вимагають від тих, хто навчається, власних дій з перетворення інформації із зовнішнього світу. Продовження традиційного дидактичного принципу відповідності фундаментальності освіти пізнавальним потребам того, хто навчається, у дистанційній освіті дослідниця вбачає у принципі вільного вибору одержуваної інформації шляхом визначеної діяльності. Такий висновок дослідниця робить, спираючись на той факт, що дистанційне навчання дозволяє використовувати різні методи конструювання знань, у яких немає єдиного для всіх інформаційного джерела. Наприклад, суб'єкт навчання може застосувати як навчальні посібники «Веб-квести» — тематично підібрані гіпертекстові матеріали із посиланнями на локальні чи глобальні ресурси. Це дозволяє максимально індивідуалізувати освітню траєкторію навчання, а відтак скерованість навчання стосується вже не інформації, а перетворювальної діяльності, яка здійснюється суб'єктами навчання через методи дистанційної творчості.

О.В.Хуторської, спираючись на науковий аналіз досвіду здійснюваної ним експериментальної дистанційної діяльності, сформулював такі принципи дистанційного навчання: створення дистанційної освітньої продукції в досліджуваних предметах і освітніх галузях; відповідності зовнішнього освітнього продукту студента його внутрішнім особистісним потребам; пріоритету діяльнісного змісту перед інформаційним; відповідності освітніх процедур телекомунікаційним формам і технологіям; відкритої комунікації стосовно створюваного дистанційними студентами освітньої продукції; пріоритету діяльнісних критеріїв оцінки результатів дистанційного навчання перед інформаційними [8]. На особливу увагу заслуговує останній принцип. Згідно з ним перевірки підлягають не інформаційні, а діяльнісні результати навчання суб'єкта навчання. Стаціонарний залік чи дистанційний іспит для студентів будується на рефлексивних питаннях і завданнях типу: «Опишіть способи досягнення отриманих вами результатів». Така система контролю оцінює не стільки матеріалізований продукт того, хто вчиться, наприклад, реферат, який може походити з численних «колекцій рефератів» у мережі Інтернет, а особистісну діяльність студента, яка характеризує його внутрішній освітній приріст.

Російські науковці на підставі узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду визнають формування таких педагогічних принципів дистанційного навчання у контексті відкритого навчання: особистісно-орієнтований характер освітніх програм (маркетинговий підхід, облік освітніх потреб тих, хто навчається); практичну орієнтованість змісту і способів спільної діяльності (системність і цілісність змісту навчання і видів діяльності); активність і самостійність тих, хто навчається, як основних суб'єктів процесу навчання; проблемність і діалогічність змісту і характеру взаємодії в навчальному процесі; рефлексивність (усвідомлення суб'єктом навчання змісту, способів діяльності, а головне, власних особистісних змін); варіативність (розмаїтість), коли зміст навчання повинен демонструвати різні точки зору на проблему, різні боки її розв'язання; принцип підтримуючої мотивації; модульно-блоковий принцип організації змісту навчання і діяльності студентів. Заслуговують на увагу висновки про те, у який спосіб зазначені принципи ведуть до якісних змін у всіх елементах педагогічної системи:

1. В основі змісту освіти виявляються не логіка науки, а професійні завдання. З цієї причини дистанційне навчання дозволяє здійснити перехід від предметного принципу побудови змісту освіти до створення інтегрованих навчальних курсів, що дають цілісну картину професійної діяльності.

2. Змінюється характер самого знання. Головним за добору змісту освіти стає критерій «знання — для діяльності». У дистанційному навчанні знання починають виступати у ролі засобів для вирішення конкретних професійних задач. Однак з цього аж ніяк не випливає, що фундаментальні знання щезають з дистанційної освіти. Вони залишаються, але починають будуватися за іншими законами, а саме: знання — для реальних потреб і проблем, що виникають у діяльності. Першорядного значення набувають універсальні (методологічні) знання, що дозволяють проектувати майбутнє.

3. Змінюються вимоги до методів і форм організації навчання, а отже, до рівня підготовки викладачів і їх ролей у навчальному процесі. Провідними стають активні індивідуальні і групові форми роботи з навчальним матеріалом.

4. Змінюється тип діяльності як викладача, так і студента. Студент виступає повноцінним суб'єктом діяльності при вирішенні навчально-професійних і власне професійних задач, одержуючи необхідну допомогу від викладача.

Як зазначено у [9], особливості дистанційного навчання, заснованого на максимальному використанні інформаційних технологій, виявляються через ряд додаткових принципів.

Принцип діяльності. Діяльний аспект відкритого навчання повинен превалювати над пасивним інформуванням. Це означає, що зміст навчальних матеріалів вибудовується навколо основних видів навчальної діяльності. Організація навчального процесу будується на основі моделювання реальних операцій, наприклад, у бізнесі. Організація процесів навчання орієнтується на рефлексію учнем власного досвіду і результатів своєї навчальної діяльності.

Принцип формування дружнього середовища. Потреба в знаннях йде поряд із так званим страхом перед знаннями, із тривогою, потребою в безпеці і впевненості. Відбувається діалектична взаємодія прагнення вперед і руху назад, що одночасно є битвою між страхом і мужністю (А.Маслоу). При цьому можливість здійснення визначених комунікацій у мережі Інтернет дозволяє знімати психологічні бар'єри (страх перед узяттям на себе відповідальності й острахом невдачі) і в підсумку сприяє внутрішньому розкріпаченню того, хто навчається.

Принцип оптимального поєднання «м'яких» і «твердих» форм керування пізнавальною діяльністю студента. Керування пізнавальною діяльністю студентів може мати «м'які» форми (ситуаційне керування), якщо передбачається досягнення навчальних цілей типу «володіти» і «діяти». У той же час на етапах, де передбачається засвоєння матеріалу на рівнях «знати» і «уміти», можуть використовуватися більш «тверді» форми керування пізнавальною діяльністю.

Принцип особистісно-опосередкованої взаємодії. У системі дистанційної освіти обов'язковим елементом є безпосереднє спілкування того, хто навчається, і викладача-консультанта (тьютора), тому що тільки в «живому» спілкуванні можливо відслідковувати динаміку зміни потреб студента і траєкторію його розвитку, проводити експертизу творчих результатів діяльності, вирішувати нестандартні ситуації, сприяти розвитку креативних, комунікативних і рефлексивних здібностей.

Принцип відкритості комунікативного простору. Організація дистанційного освітнього процесу, реалізованого за допомогою комп'ютерних телекомунікацій, сприяє відкритості обговорення результатів діяльності студентів і своєчасної корекції їхньої роботи з актуальними навчальними об'єктами. Використання різноманітних засобів (графіки, анімації, звуку і кольору, спеціальних ефектів, гіпертекстів) дозволяє виявляти і розвивати індивідуальний творчий підхід до навчальної роботи.

Принцип індивідуального підходу до створюваних інтелектуальних продуктів тих, хто навчається. В умовах різкого збільшення обсягу інформації, доступної в Інтернет і на електронних носіях, завданням того, хто навчається, стає не запам'ятовування, а відбір і створення особистісно-орієнтованого змісту, який відповідає індивідуальним потребам кожного, що характерно для розвиваючого підходу до навчання.

Принцип пріоритету стандартизації. Актуальність і прогрес у цій галузі виявляються, наприклад, у тім, що інтенсивно розробляється мова педагогічного моделювання EML (EducationModellingLanguage).

Принцип інтерактивності. Особливість цього принципу складається у відображенні закономірності не тільки контактів студентів з викладачами, опосередкованих засобами нових інформаційних технологій, але і студентів між собою. Досвід показує, що в процесі дистанційної освіти інтенсивність обміну інформацією між студентами більша, ніж аналогічна між студентом і викладачем. Тому для реалізації на практиці дистанційної освіти цього принципу, наприклад, при проведенні комп'ютерних телеконференцій обов'язково повідомляються електронні адреси всіх учасників навчального процесу.

Принцип стартових знань. Для того, щоб ефективно навчатися в системі дистанційної освіти, необхідні деякі стартові знання (початковий рівень підготовки потенційних споживачів освітніх послуг) і апаратно-технічне забезпечення. Наприклад, для Інтернет-навчання необхідно не тільки мати комп'ютер з доступом до мережі Інтернет, але і володіти мінімальними навичками роботи в мережі. Таким чином, умовою ефективного навчання є попередня підготовка.

Принцип індивідуалізації. Для виконання цього принципу в реальному навчальному процесі за дистанційного навчання проводиться вхідний і поточний контроль. Наприклад, вхідний контроль дозволяє надалі не тільки скласти індивідуальний план навчання, але і провести, якщо треба, підготовку споживача освітніх послуг з метою заповнення відсутніх початкових знань і умінь, що дозволяють успішно проходити навчання. Поточний контроль дозволяє коригувати освітню стратегію.

Принцип ідентифікації. Він полягає в необхідності контролю самостійності навчання, тому що за дистанційного навчання існує більше можливостей, наприклад, для фальсифікації навчання, ніж за денної. Ідентифікація того, хто навчається, є частиною загальних заходів безпеки. Контроль самостійності при виконанні тестів, рефератів і інших контрольних заходів може досягатися, крім очного контакту, за допомогою різних технічних засобів. Наприклад, ідентифікувати особистість того, хто складає іспит, можна за допомогою відео-конференцзв'язку.

Принцип регламентування навчання. Часто зустрічаємо думку, що, оскільки під час дистанційного навчання час жорстко не регламентований, то для студента недоцільно вводити графік самостійної роботи. Однак досвід практичної реалізації дистанційної освіти показує, що, навпаки, контроль повинен бути досить жорстким, особливо до студентів (початківців-слухачів) молодших курсів.

Принцип педагогічної доцільності застосування засобів нових інформаційних технологій. Цей принцип є провідним педагогічним принципом і вимагає педагогічної оцінки кожного кроку проектування, створення й організації дистанційного навчання. Засоби нових інформаційних технологій, що широко використовуються за дистанційного навчання, впливають на усі компоненти системи навчання: мету, зміст, методи й організаційні форми навчання і засобу навчання. Усе це дозволяє ставити і вирішувати значно більш складні і надзвичайно актуальні завдання педагогіки, завдання розвитку людини, його інтелектуального, творчого потенціалу, аналітичного, критичного мислення, самостійності у набутті знань, роботі з різними джерелами інформації.

Принцип забезпечення відкритості і гнучкості навчання. Принцип відкритості виражається в «м'якості» обмежень за віком, початкового освітнього цензу, вступних контрольних заходів для можливості навчання в освітній установі у вигляді співбесід, іспитів, тестування і тощо. Досвід вітчизняних і закордонних освітніх установ (зокрема, відкритих університетів) свідчить про те, що цей факт не знижує якості навчання, а вимагає значних додаткових зусиль з боку установи при наступному індивідуальному навчанні студента.

Виділені науковцями на сьогодні принципи для дистанційної системи навчання можна класифікувати на три групи:

Перша група — загальні принципи (спільні для традиційної і дистанційної освіти). До них відносять принципи науковості, систематичності і послідовності, зв'язку теорії з практикою, наочності навчання, свідомості і активності, доступності знань і тривалості знань.

Друга група — це принципи дистанційного навчання, які у традиційній педагогіці не виділялися у принципи, але за дистанційного навчання набули статусу дистанційних принципів через зростання їх значення. Цю групу принципів утворюють діяльність, з формування підтримуючого дружнього середовища, оптимальне сполучення «м'яких» і «твердих» форм керування пізнавальною діяльністю студентів, особистісно-опосередкована взаємодія, індивідуальний підхід до створюваних інтелектуальних продуктів, тих, хто навчається, регламентування навчання.

Третя група — специфічні принципи дистанційного навчання, обумовлені інтенсивним використанням інформаційних технологій. Цю групу складають принципи відкритості комунікативного простору, пріоритету стандартизації, інтерактивності, стартових знань, ідентифікації, педагогічної доцільності застосування засобів нових інформаційних технологій, відкритості та гнучкості навчання.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**.

1. Результати науково-педагогічного дослідження проблеми визначення і теоретичного обґрунтування системи дидактичних принципів для дистанційного навчання довели актуальність і важливість такого дослідження у контексті проблеми дослідження принципів дистанційної системи навчання, а також необхідність продовження досліджень у цьому напрямку.

2. Актуальним завданням педагогічної науки сьогодення є удосконалення дидактичної теорії відповідно до нових освітніх реалій і технологічних умов протікання педагогічного процесу, що, зокрема для дистанційного навчання, виявляється у необхідності доповнення і деталізації

дидактичних принципів відповідно до специфіки цієї форми навчання. Шлях, за якого має місце повна чи часткова відмова від традиційної системи дидактичних принципів, ми визначаємо як педагогічно недоцільний і помилковий.

3. Виділені науковцями на сьогодні принципи для дистанційної системи навчання можна класифікувати на три групи: загальні принципи (спільні для традиційної і дистанційної освіти); принципи дистанційного навчання, які у традиційній педагогіці не виділялися у принципи, але за дистанційного навчання набули статусу дистанційних принципів через посилення їх значення; специфічні принципи дистанційного навчання, обумовлені інтенсивним використанням інформаційних технологій.

Список використаних джерел та літератури

1. Кремень В. Г. Дистанційна освіта – перспективний шлях розв'язання сучасних проблем розвитку професійної освіти / В. Г. Кремень // Вісник акад. дистанц. освіти. – 2003. – № 1. – С. 4-11.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Архангельський С.И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа., 1976. – С. 169.
4. Подласый И.П. Педагогика / И. П. Подласый. – М. : Владос, 1999. – С. 242.
5. Солдаткин В. И. Преподавание в сети интернет. Учеб. пособие / В. И. Солдаткин. – М. : Высшая школа. – 2003.
6. Сисоєва С. О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Вип. III –IV. – 2003. – С. 81.
7. Рибалко О. В. Дидактичні засади структурування змісту дистанційного навчання майбутніх інженерів : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. В. Рибалко ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2004. – 33 с.
8. Хуторської А. В. Принципы дистанционного творческого обучения. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eidos.ru.
9. Хуторської А. В. Научно-практические предпосылки дистанционной педагогики / А. В. Хуторської // Открытое образование. — 2001. — № 2. — С. 30-35.

*Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Романишина Л. М.*

Анотація

Шупта О.В. Дидактичні принципи дистанційного навчання

У статті розглядається поєднання дидактичних принципів очного і дистанційного навчання, що забезпечує якіснішу підготовку майбутнього фахівця. Аналізуються зміст, типи, педагогічні принципи дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційне навчання, навчання студентів, професійна підготовка, дидактичні принципи, спілкування.

Анотация

Шупта О.В. Дидактические принципы дистанционного обучения

В статье рассматривается сочетание дидактических принципов очного и дистанционного обучения, что обеспечивает качественную подготовку будущего специалиста. Анализируются содержание, типы, педагогические принципы дистанционного обучения.

Ключевые слова: дистанционное обучение, обучение студентов, профессиональная подготовка, дидактические принципы, общение.

Annotations

Shupta O.V. Didactic principles of distance learning

This article deals with a combination of didactic principles of full-time and distance learning, providing better training of future specialists. Analysis of content types, pedagogical principles of distance learning.

Keywords: distance learning, teaching students, training, teaching the principles of communication.